

Тенденції ринку та економіка ріпаку озимого

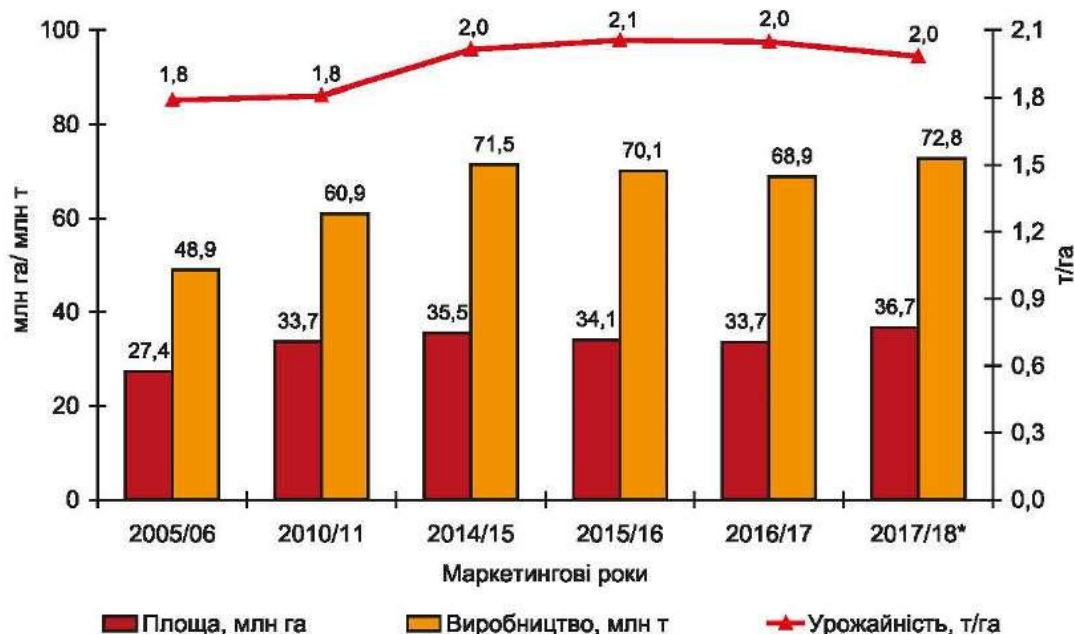
Ріпак належить до провідних олійних культур в Україні та світі. Насіння його має широке технічне та продовольче застосування, що підтверджується стабільним попитом. Тож на внутрішньому ринку на нього формуються високі закупівельні ціни. Разом з тим, аграрії знаходяться у постійному пошуку оптимального співвідношення витрат на виробництво та доходів від реалізації продукції.

Світове виробництво

Ріпак належить до провідних олійних культур світового господарства. За обсягами світового виробництва поступається лише сої. Дані Міністерства сільського господарства США (USDA) за травень 2017 року свідчать, що світове виробництво олійного насіння у 2016–2017 маркетинговому році (МР) становило 566 млн т, з яких частка соєвих бобів перевищила 61%, ріпаку — 12%.

Упродовж останніх восьми сезонів світове виробництво ріпаку сягало понад 60 млн т. Проте рекордних обсягів було досягнуто у 2013–2014 МР за виробництва цього олійного насіння на рівні 71,7 млн т. У наступні періоди спостерігалось поступове зменшення валового виробництва ріпаку. На це впливало скорочення площ під культурою. Так, площа вирощування ріпаку поточного сезону становила 33,7 млн га, що на 0,47 тис. менше попереднього періоду. При цьому урожайність сягала близько 2,0 т/га, що на рівні останніх трьох сезонів.

Динаміка світового виробництва ріпаку



Джерело: USDA, травень, 2017 рік

Найбільшим виробником ріпаку є країни Європейського Союзу. Поточного сезону вони виробили 20,4 млн т насіння, що становило майже 30% світового врожаю. До провідних виробників ріпаку належать також Канада з обсягом виробництва на рівні 18,5 млн т, Китай (13,5 млн т) та Індія (7,0 млн т), які одночасно є найбільшими споживачами цього насіння.

Споживання та торгівля

Зменшення виробництва ріпаку не впливало на скорочення обсягів його споживання. У 2016–2017 МР споживання ріпаку перевищило 71 млн т, що більше порівняно з попереднім періодом на 0,4% та перевищує обсяги виробництва на 2,2 млн т. Як наслідок, запаси цього насіння зменшилися. На кінець поточного сезону вони становитимуть близько 4,8 млн, що майже на третину менше минулорічного.



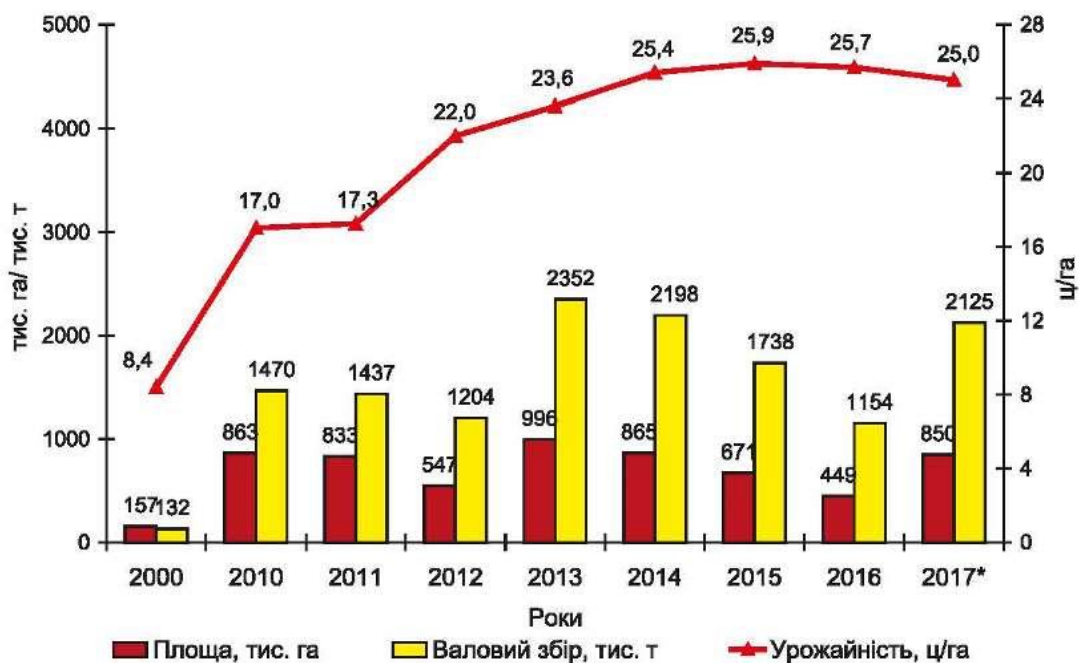
Джерело: USDA, травень, 2017 рік

Зростаючий попит на це насіння вплинув на підвищення активності світової торгівлі. Нинішнього сезону експорт ріпаку становитиме 15,3 млн т, що майже на 6,2% менше порівняно з попереднім роком. Найбільшим експортером цього насіння є Канада, яка поточного сезону продала на зовнішніх ринках 10,4 млн т, що становить 56% внутрішнього виробництва та понад дві третини загальної світової торгівлі.

Вітчизняне виробництво

За обсягами виробництва олійних культур в Україні ріпак поступається соняшнику та соєвим бобам. Дані Держстату України свідчать, що площі збирання ріпаку торік сягали 449 тис. га, або на третину менше попереднього року. Валове виробництво цього насіння становило 1,15 млн т. Порівняно з попереднім роком середня урожайність культури знизилася до 25,7 ц/га, або на 0,2 ц/га, а загальне виробництво ріпаку зменшилося на третину.

Динаміка виробництва ріпаку в Україні



Джерело: Держстатслужба України, 2017 рік

В Україні домінує виробництво ріпаку озимого. Його частка у структурі посівних площ 2016 року становила 91%. Урожайність озимого ріпаку дорівнювала 26,5 ц/га, тоді як ярого (кольза) знаходилася на рівні 17,4 ц/га. Найбільші площі під ріпаком озимим були зосереджені у Хмельницькій (43,1 тис. га), Тернопільській (40,1), Одеській (36,9), Львівській (35,5), Вінницькій (34,1) областях; ярим — Львівській (8,6 тис. га), Тернопільській (4,0).

Основними виробниками ріпаку є сільськогосподарські підприємства. Так, за підсумками минулого року у великих та середніх господарствах було зібрано понад 97% загального врожаю цієї культури.

Прогноз урожаю 2017 року

Поточного року прогнозується суттєве збільшення обсягів виробництва ріпаку. На це впливатиме здебільшого розширення посівних площ під культурою. Очікується, що площі до збирання ріпаку цього річного врожаю перевищать минулорічні майже вдвічі. Підтвердженням цього є те, що з посіяного восени минулого року ріпаку



озимого на площі 898 тис. га отримано сходи та продовжували весняну вегетацію рослини

на площі 827 тис. га. При цьому в доброму та задовільному стані перебували рослини на 712 тис. га, що становило 86% їх загальної площі, слабкі та зріджені рослини займали 114 тис. га (14%). Посіви ріпаку ярого оцінюються у межах 40 тис. га.

Подальший стан посівів та формування врожаю здебільшого залежатиме від погодних умов весняної вегетації та догляду за ними. Разом з тим, у 2016 році прогнозована площа збирання ріпаку (ріпак озимий та кольза) в усіх категоріях господарств становитиме близько 850 тис. га. Тож за середньої урожайності на рівні 25 ц/га загальне виробництво в Україні цього насіння сягатиме близько 2,1 млн т, що в 1,8 разу більше торішнього показника. Як наслідок, збільшення врожаю впливатиме на зростання обсягів переробки та експорту цього насіння.

Вимоги до ріпаку

Товарний ріпак класифікується згідно з технічними умовами, зазначеними в ДСТУ 4966:2008. Насіння ріпаку, залежно від масової частки ерукової кислоти та глюкозинолатів, поділяють на три класи. Ріпак вищого класу містить до 1,5% масової частки ерукової кислоти в олії, до 20 мкмоль/г глюкозинолатів та може використовуватися для харчових цілей. Ріпак I класу, має нижчі вимоги до цих показників. За вмісту до 5,0% масової частки ерукової кислоти в олії, до 45 мкмоль/г глюкозинолатів продукція може використовуватися для харчових цілей у разі промислового перероблення. У II класі ріпаку вміст масової частки ерукової кислоти та глюкозинолатів не нормується, а продукція використовується для технічних цілей.

Товарний ріпак має також відповідати базисним нормам технічних вимог. Зокрема, мати вологість до 7%, сміттєві домішки — до 2%, оліїсті домішки — до 6%, олійність — до 36% та відсутню ураженість шкідниками. При надходженні продукції на елеватори для зберігання контроль за цими показниками є обов'язковим.

Насіння

Насінневий ринок в Україні активно розвивається. Провідне місце на ринку насінництва ріпаку України займають вітчизняні наукові установи, основними серед яких є: Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва (Харківська область), Інститут олійних культур (Запорізька). Окрім цього, кожен регіон має свої центри наукового забезпечення агропромислового виробництва з чисельними дослідними господарствами, окремі з яких займаються виведенням сортів ріпаку.

За два десятиліття активного розвитку ринкових відносин на ринку України відкрили власні представництва, успішно розвивають виробничу та збутову інфраструктуру провідні світові насінницькі компанії. Звичними для аграріїв є продукція компаній Pioneer, Monsanto (США), Syngenta (Швейцарія). За час діяльності вони відкрили на території України власні заводи, мають дослідні господарства або поля, сформували регіональні дилерські мережі. В Україні відсутні сільськогосподарські підприємства, які б на власному досвіді не випробували посівний матеріал закордонних селекціонерів.

Проводячи розрахунки витрат на вирощування ріпаку озимого за інтенсивною технологією при середній нормі висіву насіння 0,36 п. о./га, ціни насіння майже 5,1 тис. грн за 1 п. о.,

витрати на насіння перевищать 1,8 тис. грн на 1 га; при заощадливій технології вирощування ріпаку озимого за середньої норми висіву насіння 0,4 п. о./ га, його ціни майже 4,5 тис. грн, потреба в коштах на 1 га становитиме 1,78 тис. грн.

Добрива

Один з основних факторів підвищення собівартості вирощування ріпаку є зростання цін на мінеральні добрива. Своєю чергою, вітчизняний ринок мінеральних добрив залежить від попиту на хімічну продукцію, цін на сировину, кон'юнктуру світового ринку та обсягів імпорту до України. Наразі ціни на мінеральні добрива вітчизняного виробництва підвищилися через зростання цін на енергоресурси. Імпортні мінеральні добрива подорожчали через зниження валютного курсу гривні. Тож в 2017 році середні ціни вітчизняного ринку 1 т аміачної селітри коливалися від 7,2 до 7,5 тис. грн, карбаміду — 8,7–9,3 тис. грн, карбамідно-аміачної суміші — 6,0–7,2 тис. грн.

Розрахунково при запровадженні інтенсивної технології вирощування ріпаку озимого, внесенні на 1 га мінеральних добрив, зокрема: діамофоски (NPK 10:26:26) в обсязі 250 кг, сульфат амонію (N21+S) — 100 кг, КАС-32–200 кг, мікродобрив, а саме: нутривант плюс олійний — 7 кг, нановіт Моно Бор — 2 кг, відповідні витрати становитимуть понад 6,3 тис. грн/ га; при заощадливій технології, внесенні на 1 га: нітроамофоски (NPK 16:16:16) в обсязі 200 кг, аміачної селітри (N34,4) — 100 кг, сульфат амонію (N21+S) — 150 кг, нановіт Моно Бор — 1 кг, витрати на придбання добрив досягнуть 3,9 тис. грн/ га.

Засоби захисту

Для забезпечення потреб аграріїв у пестицидах на ринку України діють багато учасників — як виробників, так і дистриб'юторів. Вітчизняні торгові фірми, які працюють в Україні, переважно закупають засоби захисту рослин у провідних світових виробників. Таким чином, комерційні структури отримують визнання на внутрішньому ринку завдяки конкурентоспроможності та ефективності зарубіжної продукції. На український ринок свою продукцію постачають понад 20 компаній, зокрема зі Швейцарії, Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Франції, Іспанії, Японії, Угорщини та інших країн.

Для боротьби з однорічними та багаторічними дводольними бур'янами на посівах ріпаку озимого в розрахунках калькуляції витрат використовувалися гербіциди типу Галера Супер, Бутізан Стар, 41,5% к. е., а також дещо дешевший Пропоніт ДУО. Проти хвороб, що вражають рослини в період вегетації, для проведення розрахунків використовували такі фунгіциди, як Альетт, Пропульс або Фоликур. Серед інсектицидів у розрахунках відображена вартість Нурел Д, Біскайя або Протеус; дискантів: Баста 150, в. р. та Реглон Супер. При інтенсивному вирощуванні ріпаку озимого вартість комплексного застосування пестицидів досягне 6,3 тис. грн/ га; заощадливому — 3,8 тис. грн/ га.

Інші витрати

Дотримання агротехнології вирощування ріпаку обумовлює проведення додаткових витрати. За інтенсивної технології вирощування ріпаку озимого потреба в пально-мастильних матеріалах на 1 га становитиме 54,9 л, заощадливої — 51,7 л. Виходячи з розрахункової ціни дизельного пального та мастил усіх видів на рівні 26,95 грн/ л, загальна їх вартість становитиме при інтенсивній технології майже 1,1 тис. грн, заощадливій — 1,4 тис. грн/ га.



Оскільки ведення інтенсивної технології вирощування цієї культури потребує застосування потужної техніки, здебільшого іноземного виробництва, то значна частка в загальних витратах належатиме амортизаційним відрахуванням, тобто частковому перенесенні вартості основних засобів виробництва на готову продукцію. З цієї ж причини зростатимуть витрати на придбання запасних частин та проведення ремонтних робіт. Таким чином, у сукупності частка таких витрат становитиме близько п'ятої частини загальних витрат.

Виробничі витрати також враховують оплату праці та нарахування, орендну плату за землю, загальновиробничі та інші витрати. У сукупності основні та додаткові витрати, враховуючи поточні ціни та тарифи травня 2017 року, при вирощуванні озимого ріпаку за інтенсивною технологією сягатимуть 23,8 тис. грн, заощадливою — 18,1 тис. грн/ га.

Цінова ситуація

Упродовж жовтня 2016-квітня 2017 року на світових товарних біржах відбувалися незначні коливання цін на насіння ріпаку. Протягом визначеного періоду на Гамбурзькій біржі ціни з базисом поставки CIF змінювалися у діапазоні від \$431 (жовтень-листопад, 2016) за 1 т до \$448 (лютий, 2017). Загалом середні світові ціни 2016–2017 МР на ріпак становили \$438/т, що на 7,1% менше попереднього сезону.

На внутрішньому ринку упродовж останніх п'яти років середні ціни на ріпак постійно змінювалися. Якщо у 2011 році ціна реалізації сільгоспприємствами цього насіння становила 4,1 тис. грн/ т, то минулоріч підвищилася до 9,1 тис., тобто у 2,2 разу. При цьому найнижчий рівень цін був зафіксований у 2013 році, коли середня ціна на ріпак становила 3,1 тис. грн/ т.

У 2017 році продовжилася тенденція до подорожчання ріпаку. За три місяці поточного року (січень-березень) агропідприємства реалізували на внутрішньому ринку 16,4 тис. т цього насіння. При цьому середня ціна реалізації становила 10,9 тис. грн/ т, що більш ніж на 20% перевищує рівень відповідного періоду минулого року.

Подорожчання насіння продовжувалося у наступні місяці цього року. Станом на 5 травня 2017 року середні ціни в Україні на насіння ріпаку становили 11,1 тис. грн/ т. При цьому вищі ціни сформувалися у Черкаській (12,0 тис. грн/ т), Тернопільській (11,7 тис.), Волинській, Житомирській (11,6 тис. грн/ т) областях. Своєю чергою, нижче 10 тис. грн/ т закупували це насіння на Полтавщині та Чергнігівщині. Порівняно з відповідним

періодом минулого року ріпак подорожчав на 15%. На зростання цін вплинули здебільшого інфляційні процеси, а також зменшення пропозиції та підвищення конкуренції.

Ефективність

За результатами проведених розрахунків із вирощування ріпаку озимого за інтенсивною технологією загальні витрати на 1 га становлять 25 тис. грн. Таким чином, за середньої урожайності 35 ц/га собівартість 1 т продукції дорівнюватиме 7,1 тис. грн. При ціні реалізації ріпаку 12 тис. грн/ т прибуток з 1 га становитиме майже 17 тис. грн, що забезпечить рентабельність на рівні 68%.

При застосуванні заощадливої технології загальні господарські витрати на 1 га досягнуть 19 тис. грн. За врожайності 25 ц/га собівартість 1 т продукції становитиме майже 7,6 тис. грн. При ціні реалізації ріпаку 12 тис. грн/ т прибуток з 1 га становитиме майже 11 тис. грн, що забезпечить рентабельність на рівні 58%. Такий рівень рентабельності дає змогу повернути витрачені на вирощування ріпаку кошти та додатково отримати 0,68 грн на кожну 1 гривню, вкладену у виробництво за інтенсивної технології та 0,58 грн — заощадливої. Тож ріпак озимий належить до економічно привабливих культур з високим рівнем рентабельності.

Перспективи України

Істотне збільшення врожаю ріпаку позитивно впливатиме на обсяги внутрішньої переробки та експорту насіння і ріпакової олії. При цьому попит на ріпак всередині країни й надалі продовжить зростати через нарощування потужностей із внутрішньої переробки цього олійного насіння та активізацію діяльності зернотрейдерів.

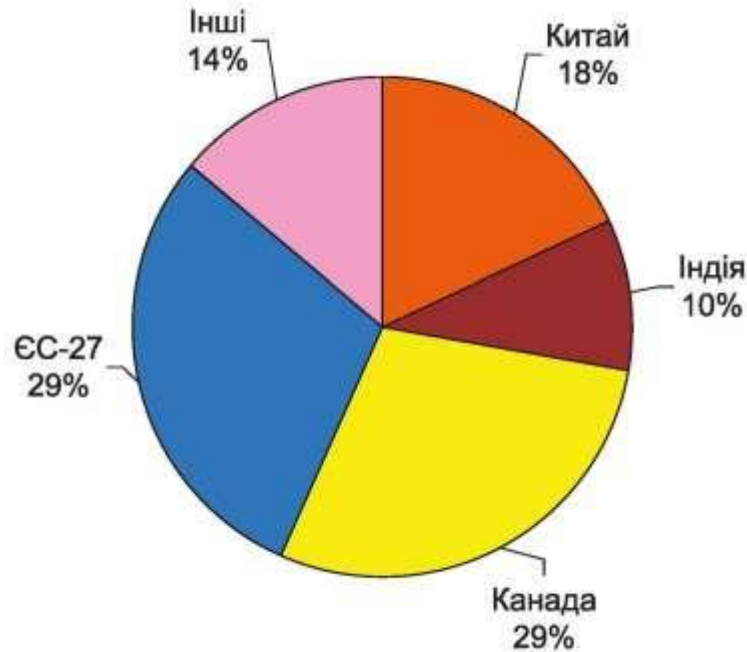
Виробництво ріпакової олії в Україні за останні 5 років збільшилося в 30 разів — із 5 тис. до 148 тис. т. Вся вироблена продукція експортується у ЄС (здебільшого до Італії), Індію, Китай. Власники вітчизняних оліє-жирових підприємств планують у перспективі будівництво нових потужностей з переробки ріпаку. Найбільший виробник ріпакової олії в Україні — компанія ViOil — щорічно випускає близько 100 тис. т цього продукту.

Україна може скористатися ситуацією на світовому ринку та експортувати або переробити на олію та шрот вирощений урожай. Проте щорічно близько 85% валового виробництва ріпаку продається за межі країни. Експортний потенціал ріпаку поточного сезону оцінюється на рівні 1,8 млн т. Отже, для України вирощування та переробка ріпаку є й залишається одним із перспективних напрямів аграрного бізнесу.

Світові перспективи

Ріпак належить до провідних сільськогосподарських культур у світі, які є сировиною для виробництва енергетичних ресурсів, зокрема біодизелю. Зі зростанням цін на нафту у 2012–2013 роках виникла потреба у збільшенні обсягів виробництва біопального з ріпаку. У той період нафта марки Brent коштувала понад \$100 за барель, що вплинуло на доведення виробництва та споживання ріпаку у 2013–2014 роках до рекордного рівня. Проте наразі ситуація на світовому ринку нафтопродуктів суттєво змінилася. Попит на ріпак як на сировину для виробництва біопального та продовольчої олії залишається.

Структура прогнозного виробництва ріпаку у 2017–2018 МР у світі



Джерело: USDA, травень, 2017 рік

У новому сезоні обсяги світового виробництва насіння ріпаку збільшаться та досягнуть рекордного рівня. За прогнозами USDA, у 2017–2018 МР виробництво ріпаку становитиме 72,8 млн т, що майже на 6% перевищить поточний сезон. Прогнозується збільшення обсягів виробництва цього насіння у країнах ЄС на 4,4%, Канаді — 13,5%, Індії — 3,6%. При цьому у Китаї виробництво ріпаку зменшиться на 3%, або 0,4 млн т.

Очікується, що завдяки збільшенню виробництва зростуть обсяги світового використання ріпаку. Так, експерти оцінюють світове споживання цього насіння у межах 72,8 млн т, що на рівні з його виробництвом. При цьому залишки на кінець 2017–2018 МР підвищаться до 5,1 млн т, що більше попереднього сезону.

Активність світової торгівлі зростатиме. Разом з тим, особливих змін серед постачальників та споживачів на зовнішніх ринках ріпаку не відбудеться. Головним експортером залишиться Канада, а найбільшими імпортерами Китай, Японія та країни ЄС-27. До того ж очікується збільшення Китаєм зовнішніх закупівель ріпаку з 3,6 млн т нинішнього сезону до 4,3 — у новому. Загалом ріпак є перспективною та економічно привабливою культурою, що підтверджується її вирощуванням та використанням провідними країнами світу.

О. МАСЛАК, канд. економ. наук, доцент
кафедри логістики та виробничого менеджменту
О. ЛЬЧЕНКО, старший викладач
кафедри економіки
Сумський національний аграрний університет